

УДК 37.036:78(07)

Олександра Зайцева

УРОК МУЗИКИ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У статті досліджується проблема формування естетичної культури учнів основної школи засобами мистецтва. Визначається роль музичного мистецтва у художньому, моральному, духовному, естетичному вихованні особистості. Розглядається значення уроку музики в загальноосвітній школі як ціленаправленого, планомірного і послідовного процесу у формуванні естетичної культури учнів.

Ключові слова: естетична культура, музичне мистецтво, урок музики, навчальний процес, засоби впливу, моральне виховання, художній зміст.

В умовах розбудови української держави одним із пріоритетних завдань є підготовка нової генерації фахівців, здатних до професійної самореалізації в ринкових умовах, підвищення їхньої загальної культури, використання освітніх технологій, котрі стимулюють людину до продуктивної, творчої діяльності. Відтак, актуальності набуває проблема створення у процесі виховання таких умов, які б сприяли формуванню естетичної культури особистості. Тобто формуванню естетичних сприйнятів, суджень, смаків, почуттів, естетичної свідомості, правильного розуміння прекрасного в дійсності і в мистецтві, розвиток естетичних потреб та інтересів, здібностей до творчої участі в перетворенні життя за законами краси. Розвиток естетичної культури – це тривалий процес становлення і вдосконалення естетичної свідомості, відносин і естетичної діяльності особистості.

Проблемою естетично-культурного розвитку особистості займалися і займаються ряд відомих вчених: філософів, психологів, педагогів. Серед них роботи філософів Давньої Греції – Протагора, Сократа, Платона, Аристотеля. Серед філософів Відродження вагоме місце належить Джордано Бруно, Томазо Кампанеллі та іншим.

Основоположне значення для науково-педагогічного вирішення проблеми формування естетичної культури, мають дослідження у галузі психолого-педагогічної науки таких вчених, як: Б. Асаф'єв, Л. Виготський, А. Костюк, С. Рубінштейн, Б. Теплов, Б. Яворський; формування і розвиток у школярів різного віку естетично-музичного сприйняття (Є. Волчегорська, О. Рудницька, О. Ростовський, І. Цой та ін.); формування естетичного ідеалу (А. Верем'єв, Н. Кучерява, Г. Падалка); формування естетичного досвіду (М. Горбунова, І. Зязюн, Б. Рачина); розвиток

естетичних уподобань (А. Полозова, І. Сусаніна); вдосконалення потенціалу особистості засобами музики (Е. Абдуллін, Ю. Алієв, Д. Кабалевський, Г. Падалка, О. Рудницька, В. Шацька та ін.)

Метою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування змісту естетичної культури, визначення впливу музичного мистецтва на розвиток особистості та з'ясування значення уроку музики в процесі формування естетичної культури учнів основної школи.

В загальному значенні зміст естетичної культури полягає у формуванні та розвитку образного та емоційного сприйняття та відношення до мистецтва і дійсності, творчих здібностей, художніх смаків, вмінь і навичок діяльності та поведінки за законами краси [1, с. 123].

Естетична культура є основою чуттєво-образної форми сприйняття людиною навколишнього середовища. При цьому естетична культура забезпечує розвиток не окремих якостей особистості, а універсальної можливості сприймати світ в цілому, що необхідно у всіх сферах життя та діяльності. Естетична культура базується на емоційній сфері, але не можлива без сфери свідомості, ідеалів та переконань особистості. Тому однією з найважливіших задач естетичної культури, крім розвитку художньо-образного мислення, є формування високого естетичного смаку як результату пізнання та оцінки естетичного сприйняття свідомістю.

Найвищою умовою естетичного освоєння дійсності являється мистецтво як особлива форма художньої діяльності людини і чуттєво-образного сприйняття світу. Мистецтво вдосконалює і розвиває почуття людей, через нього людина не лише пізнає навколишню дійсність, а й усвідомлює та стверджує себе як особистість. Мистецтво розвиває, поглиблює та направляє емоції, пробуджує фантазію, змушує активно працювати свідомість, формує моральні принципи, розширює кругозір, укріплює ідейні позиції, породжує ідеали.

Всі види мистецтва слугують втіленню головної мети – формуванню сучасної гармонійної людини. Сам процес сприйняття мистецтва є складним пізнавальним актом під час якого твір мистецтва виступає не лише засобом пізнання навколишньої або історичної дійсності, а й об'єктом пізнання, самостійною художньою цінністю. Найбільш повне сприйняття прекрасного в мистецтві доступно лише всебічно і гармонійно розвиненій особистості, яка має сталі інтереси, смаки і духовні потреби.

Крім формування вміння правильно розуміти і оцінювати твори мистецтва, вміння насолоджуватись ними, важливою задачею естетичної культури є розвиток практичних художніх вмінь і навичок в області мистецтва. Ця задача не може здійснюватися лише шляхом сприйняття творів мистецтва, необхідна особиста активність, безпосередня участь в певних видах художньої діяльності.

Кожен із видів мистецтва здатен впливати на конкретну сторону духовного стану людини. При цьому емоційна реакція на літературний,

живописний чи музичний твір буде різною. Музика являється мистецтвом, яке володіє найбільшою силою емоційного впливу на людину і тим самим слугує одним із найважливіших засобів формування ідейних переконань, моральних та естетичних ідеалів особистості. Своєю змістовністю музика здатна втілювати той чи інший ідейний задум, високі моральні закони.

Композитор XVIII ст. Г. Гендель сказав «Я б дуже жалкував якби моя музика лише розважала моїх слухачів, я намагався зробити їх духовнішими» [2, с. 31]. Розуміння музики як засобу етичного та естетичного виховання притаманне також Л. Бетховену, вся творчість якого являється втіленням високих моральних ідеалів. Відомий радянський психолог Б. М. Теплов розглядав естетичне сприйняття музики як активну діяльність, якій потрібно навчатись, як і будь якій іншій. Б. В. Асаф'єв називав музику вічно живим перетворенням всього, що звучить в природі і в людській душі, і закликав не розважати музикою, а переконувати нею.

Доведено, що музика безпосередньо діє на світосприйняття і мислення, на поведінку і художній розвиток особистості. Правильно поставлений процес навчання веде до формування в людини тих якостей, які потрібні йому для успішного самовиявлення в певній сфері діяльності. Сучасна педагогічна наука визначає шлях розвиваючого навчання як виховання учнів через активну цілеспрямовану дію.

Будучи провідником музичної культури, вчитель музики повинен знати, що музика, як і будь яке інше мистецтво, виховує не лише художній смак і творчу уяву, а й любов до життя, почуття людяності та моральності. Так В. А. Сухомлинський вважав музику важливим засобом морального і розумового виховання особистості. Він казав: «Музичне виховання – це не лише виховання музиканта, а перш за все виховання людини. Музика відкриває людям очі на красу природи, моральних відносин і праці. Завдяки музиці в людині пробуджується уявлення про високе духовне прекрасне не лише в навколишньому світі, а й в самому собі» [3, с. 74].

Відомо, що музика безпосередньо впливає на світосприйняття і мислення, на поведінку і художній розвиток людини. Сам процес безпосереднього і практичного наближення до мистецтва вже має велике виховне значення. Естетичне відношення до художніх образів, а через них і до явищ дійсності, почуттів та переживань являється дуже активним шляхом до формування естетичної культури.

Музична освіта являється важливою ланкою у формуванні естетичної культури. Для розвитку художньо-естетичних смаків і розуміння музики в нашій країні зроблено багато: створено музичні школи, функціонують різні музичні гуртки в школах, коледжах, училищах, Будинках культури, дитячої та юнацької творчості та ін. Але при всій різноманітності форм позашкільних занять, це не може замінити систематичного музичного виховання всього підростаючого покоління. Лише в загальноосвітній школі на уроках музики може здійснюватись

ціленаправлене, планомірне музичне виховання всіх дітей без винятку.

Дати учням загальний музичний розвиток, приблизити їх до високого музичного мистецтва, сформувати естетичні смаки на кращих зразках народної, класичної зарубіжної та української музики, творах сучасних композиторів, виховати активних учасників художньої самодіяльності, допомагати моральному вдосконаленню підростаючого покоління в душі сучасності – такі основні напрямки роботи по музичному вихованню школярів.

В ідеалі кожен, шкільний предмет повинен розвивати естетичну культуру, розкривати красу і цілісність навколишнього світу. У розвитку естетичної культури і моральності учнів особливо велика роль уроків музики, які з найбільшою силою діють на емоційний світ дитини і збагачують його душу високими людськими якостями. Школа повинна навчити дітей любити і розуміти мистецтво, виховувати в них творчу активність, уяву, вміння мислити художніми категоріями.

Ціль музичних занять заключається в тому щоб прищепити школярам інтерес до мистецтва, вміння розбиратись в музичній інформації, обирати твори які дійсно достойні і значущі. Уроки музики повинні допомагати формуванню багатого духовного світу учнів, розвивати їх художні смаки та естетичні потреби.

Вирішення задач музичного виховання можливо при умовах: по-перше, захоплюючого характеру музичних занять, по-друге, при створенні атмосфери емоційного напруження і зацікавленості у сприйнятті та осмисленні музики. Музика лише тоді може здійснити свій пізнавальний і виховний вплив, коли діти вмітимуть по-справжньому її слухати і про неї мислити. Правильне сприйняття музики дасть систему ключових знань, а відповідно і розвине мислення; в процесі сприйняття формуватиметься цілісність емоційного і свідомого; активне сприйняття слугуватиме основою розвитку практичної діяльності.

Під час складення програм з «Музики», обов'язково потрібно враховувати найважливіші педагогічні принципи. Основним принципом являється єдність навчання і виховання. Побудова змісту уроку по принципу тематизму виділяє етапи не лише в освоєнні матеріалу, але і в формуванні у школяра вміння глибоко проникнутись у зміст музики, в розширенні його уявлень про її соціальне, естетичне, моральне, духовне значення. Принцип науковості виражається в опорі на міжпредметні зв'язки – психологію, дидактику, музикознавство. Особливість проведення уроку музики полягає і в принципі цілісності, у відповідності змісту уроку тим суттєвим ключовим знанням, які сприяють освоєнню основних закономірностей музичного мистецтва. Принцип зацікавленості передбачає розвиток свідомого осмислення і творчої активності учнів [4, с. 14].

Урок повинен включати в себе різні види музичної діяльності учнів:

спів, музично-ритмічні рухи, гра на дитячих музичних інструментах, слухання музики, музична грамота. Для уроків музики характерною є особлива емоціональна атмосфера, адже музика – мова почуттів: вона хвилює, викликає в дітей певні настрої і переживання. Одержані враження посилюються під впливом учителя, який передає свої почуття не тільки у виразному виконання твору, але і в слові, міміці, жестах. Таким чином, діти мають можливість увійти у світ музики, музичних образів і яскраво відчувати їх виразність.

Отже, сьогодні, в епоху кризи духовної та естетичної культури, в часи падіння гуманістичних ідеалів і суджень, що зумовлено багатьма негативними факторами, в тому числі і соціально-економічними, важливо створити умови для гармонійного розвитку особистості.

Потрібно розробити цілісну систему формування естетичної культури підрастаючого покоління, основою якою повинна стати школа, де залучення дітей до мистецтва і скарбів загальнолюдської культури планомірно і цілеспрямовано ведеться на уроках музики.

Значення уроків музики в загальноосвітній школі полягає у формуванні основних якостей естетично розвиненої, висококультурної особистості: світосприйняття, мислення, смаки, ідеали, переконання, характер. На уроках музики відбувається залучення підрастаючого покоління до найкращих зразків світового музичного мистецтва. Музична освіта в школі відіграє дуже важливу роль у формуванні естетичної культури особистості. В першу чергу, музичне виховання в школі, в загальному комплексі художнього впливу, розглядається як загальнодоступне і масове, тому що музика огортає людину майже з перших років її життя. З іншого боку, музичне мистецтво володіє найбільш ефективним безпосереднім емоційним впливом, так як має здатність торкатись найпотаємніших почуттів людини, захоплювати своїми настроями і поривами. На уроках музики відбувається вплив на духовний світ дитини, здійснюється ідеологічне виховання – формуються моральні принципи і переконання людини, її відношення до навколишньої дійсності. Також, на уроках музики розвиваються розумові здібності учнів, активується мислення, виробляються поняття та переконання.

В. Сухомлинського писав: «Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою естетичної культури» [3, с. 102].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ліхачов Б. Т. Загальні проблеми виховання школярів / Б. Т. Ліхачов. – М., 1979. – 217 с.
2. Губер Л. Г. Гендель / Л. Губер. – Л., 1936. – 354 с.

3. Асаф'єв Б. В. Вибрані статті про музичну освіту / Б. В. Асаф'єв. – М. – Л., 1965. – 421 с.
4. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки : книга для учителя / Л. Г. Арчажникова. – М. : Просвещение, 1984. – 111 с.
5. Арчажникова Л. Г. Фортепианный кружок в школе как одна из форм внеклассной работы по музыкально-эстетическому воспитанию / Л. Г. Арчажникова. – К. : Музична Україна, перевидання 1995. – 187 с.
6. Кабалевський Д. Як розповідати дітям про музику / Д. Кабалевський. – К. : Музична Україна, 1982. – 218 с.
7. Ландовская В. «Искусство музыки» / В. Ландовская. – М. : «Искусство», 1999. – 408 с.
8. Нейгауз Г. Г. Замітки педагога / Г. Г. Нейгауз. – М. : «Музыка», 1967. – 312 с.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – К. : ТОВ Інтерпроф, 2002. – 270 с.
10. Теплов Б. М. Психологія музичних здібностей / Б. М. Теплов. – М., 1947. – 420 с.